

Літаратура

1. Дамашэвіч, У. Кожны чацвёрты : аповесць / У. Дамашэвіч. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 145 с.
2. Дудзюк, З. І. Аднарог : раман, аповесць, апавяданні / З. І. Дудзюк. – Мінск : Беларуская сучасная фантастыка, 2010. – 287 с.
3. Дудзюк, З. Палоннікі жыцця / З. Дудзюк. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 270 с.

В.У. Гарнак

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: hornak@mail.ru

УДК 811.161.3'282:82-343-94“18”

ВИЦЕБСКІЯ ГУТАРНИКІ ПАЧАТКУ ХІХ СТАГОДДЗЯ

Ключавыя словы: *Максіміліян Маркс, Віцебск, мемуары, гутарнікі, фальклор, літаратура, анамастыка.*

Ва ўспамінах Максіміліяна Маркса (1816–1893) маюцца цікавыя матэрыялы пра віцебскіх гутарнікаў пачатку ХІХ стагоддзя – Піліпа Смуры і Уласу. У артыкуле даследуецца творчая манера і рэпертуар гэтых артыстаў з народа.

V.V. Harnak

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

VITEBSK “GUTARNIKI” OF THE BEGINNING OF THE XIXth CENTURY

Key words: *Maximilian Marx, Vitebsk, memours, folklore, literature, onomastics.*

Some interesting data about Vitebsk “gutarniki” of the beginning of the XIXth century can be found in the memours of Maximilian Marx (1816–1893). A creative manner and repertour of the actors with ordinary background had been studied in the article.

Максіміліян Восіпавіч Маркс (1816–1893) нарадзіўся ў Віцебску. У 1887–88 гг. наш зямляк напісаў свае ўспаміны “Запіскі старога”(«Записки старика»), а таксама некалькі артыкулаў мемуарнага характару. Каштоўнымі і цікавымі з’яўляюцца матэрыялы М. Маркса, якія апісаў і часткова надрукаваў прафесар Львоўскага ўніверсітэта Вільгельм Брухнальскі (1859–1938) «Z pamiętnika M. Marksa Witebszczanina» [1].

Аўтар успамінаў расказаў пра Піліпа Смурага і Уласа – вядомых у 30–40-я гады ХІХ стагоддзя гутарнікаў. Запісаў наш зямляк і ўнікальны “Rodowod Białoruski”. Максіміліян Восіпавіч сабраў таксама цікавы матэрыял пра адзенне віцебскіх мяшчан (беларусаў, яўрэяў), забавы і танцы простых гараджан. З мемуараў Маркса можна даведацца пра папулярнасць у Віцебску “Энеіды навыварат”. Ва ўспамінах прысутнічае і тэкст ананімнага верша “Худа жыць на свеце стала”. Значную частку прыкладаў мемуарыст запісаў лацінкай па-беларуску [1, 139–144]. Распавёў М. Маркс і пра вядомых у 20–30-я гады ХІХ стагоддзя віцебскіх гутарнікаў. Адзін з іх, якога звалі Улас (Vlas), быў адначасова і дударам, бо амаль заўсёды хадзіў з кобзай. Пра другога – Піліпа Смурага (Piliip Smuryj) – мемуарыст піша больш падрабязна. Піліп Смуры, лысы як поўня, з постаці марудлівы, вялы, меў дзіўны пэтычны талент. Піліп быў жабрак, апавядальнік і спявак адначасова, які шмат вандраваў. Мемуарыст, напрыклад, заўважае, што Смуры

наведваў Полак, Дынабург, Барысаў, Мінск, Сморгонь, Ашмяны і, зразумела, Віцебск [1, 141]. Звычайна гутарнік аддаваў перавагу чытанням у нябедных дамах, дзе выступоўца атрымліваў своеасаблівы “ганарар” у выглядзе сытнай вячэры, шклянкі гарэлкі і начлегу [1, 140]. Як узгадвае Маркс, Піліп аддаваў перавагу камерным чытанням з адносна невялікай колькасцю слухачоў. Змест гутаркі быў альбо камічны (забаўляльны), альбо ў творы распавядалася пра жыццё сялян, іх стасункі паміж сабой. Часамі ў творы маглі прысутнічаць памешчык, святар, аканом ці нават чыноўні [1, 140]. Цікава, што Піліп Смуры не толькі распрацоўваў змест сваіх выступаў, але і прытрымліваўся своеасаблівага рытуалу. Гутарнік становіўся на сярэдзіне пакоя, утаропіўшы вочы ў столь, быццам прамоўца такім чынам шукаў натхнення. Праспяваўшы зачын, Піліп звяртаўся да сваіх слухачоў з пытаннем: *Чы байць, чы не?* І толькі тады, калі прысутныя давалі згоду, Піліп пачынаў гутарку. Пад час выступу прамоўца то прытупваў на месцы, то праходжваўся па пакоі, то чаргаваў аповед спевамі [1, 140]. Але Піліп Смуры не быў толькі транслятарам народнага эпасу. Гутарнік – вытворца арыгінальных аўтарскіх тэкстаў, і ў гэтым сэнсе яго сачыненні не фальклорная, а ў большай ступені літаратурная з’ява [2, 64].

Змешчаны ў мемуарах і арыгінальны «*Rodowod Białoruski*» у выкананні Піліпа Смурага. Тэкст пададзены па-беларуску лацінкай [1, 141–143]. “Беларускі радавод” адным з першых апублікаваў у газеце “Наша ніва” (1913 год) В. Ластоўскі з паметай: «Перапісаў з рукапіснай кніжкі, параўняўшы з перадрукаванай у Раманава гутаркай “Бай”» [3, 463]. З гэтага твора чытач даведаецца, што над ракой Дрысай у горадзе Краснаполлі панавалі князь Бой (Вой). Гэты князь меў два любімыя сабакі Стаўры і Гаўры. Былі яны неверагоднай моцы, бо маглі адужыць і ваўка шэрага, і мядзведзя лахматага, і лася рагатага, і вепра зубатага [1, 141]. Цікава, што пра гэтых сабак распавядае і Ян Баршчэўскі [4, 88–89]. Даволі бесклапотнае жыццё князя праходзіць у паляваннях са Стаўрам і Гаўрам, а таксама ў прыемных вандроўках да жонак, якіх у Боя было аж сем: Вольга, Рагнеда з Полацка, Красуля са Смаленска, Ода з Кіева, Доня (былая служанка Красулі), Альда “з паморскай Літвы” і яе сястра Літа. У творы названы імёны ўсіх сыноў Боя ад кожнай з гэтых Княгіняў. А вось пра дачок Піліп нічога не паведамляе, хаця вельмі падрабязна пералічвае ўсіх сыноў, унукаў, праўнукаў і нават прапраўнукаў князя Боя [1, 142–144]. Гутарнік сцвярджае, што з гэтых радоў толькі восем пайшлі шукаць шчасця ў замежжы – за Дзвіной і Дняпром. Усе астатнія засталіся на сваёй зямельцы. І пакуль сонца будзе грэць яе, будуць родную пахаць і скарадзіць [1, 144]. Усяго радоў нашых (беларускіх – В.Г.) сто шэсцьдзесят [3, 149]. Больш падрабязная інфармацыя адносна колькаснай характарыстыкі радаводу беларусаў змешчана ў артыкуле Л. Кісялёвай [2, 61].

Развагі Максіміліяна Маркса пра творчасць віцебскіх гутарнікаў пачатку XIX стагоддзя, на наш погляд, не страцілі сваёй цікавасці і ў наш час. Заслугай мемуарыста перад культурай з’яўляецца таксама і тое, што аўтар успамінаў захаванне для нашчадкаў цікавы твор – “Беларускі радавод”.

Літаратура

1. Bruchnalski, Wilhelm. Z pamiętnika M. Marksa Witebszczanina / Wilhelm Bruchnalski // Lud. – 1922. – Tom XXI. – S.136–153.
2. Кісялёва, Л. На “трэціх абшарах” беларускай літаратуры: Піліп Смуры і іншыя / Лія Кісялёва // Acta Albaruthenica / Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. – 2012. – Т. 12. – С. 57–66.
3. Ластоўскі, В. Выбраныя творы / Уклад., прадмова каментарыі Я. Янушкевіча / В. Ластоўскі. – Мн., 1997. – 512 с.
4. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Ян Баршчэўскі. – Мн., 1990. – 383 с.